

МЕМУАРИСТИКА ЯК СКЛАДНИК АНТИМІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ ПРО ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

MEMOIRS AS A COMPONENT OF ANTI-MILITARY PROSE ABOUT THE EVENTS OF THE FIRST WORLD WAR

Товт О.О.,

orcid.org/0000-0002-9389-1695

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

У великому корпусі прозових творів українських авторів про Першу світову війну особне місце посідає мемуаристика. Вона виявляється в різних жанрових формах: епістолярії, щоденникових записах, нотатках, спогадах тощо, що нерозривно пов'язані з іншими жанроутвореннями української оповідної прози не лише у творчості багатьох, але й почасти в одного письменника. Тому **метою** статті є з'ясування ідейно-естетичних особливостей мемуарної прози українських художників слова про події Першої світової війни. Відповідно до цього обрано для аналізу твори Ольги Кобилянської («Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки»), Костянтини Малицької (її листи до Марії Грінченко), щоденникові нотатки Володимира Винниченка та Степана Васильченка, що торкаються антимілітарних проблем із часів воєнного лихоліття, – «Щоденник» та «Окопний щоденник» відповідно, Олекси Кобця «Записки полоненого». Відтак задля вивчення таких різножанрових творів української мемуаристики обрано **методологічні** підходи: філологічний герменевтичний, конкретно-історичний і типологічний. У результаті цього з'ясовано художні характеристики мемуаристики В. Винниченка, К. Малицької, С. Васильченка, Олекси Кобця, доведено, як епістолярна форма епічного викладу узгоджена з формою оповідання О. Кобилянської. Власне, у цьому й виявляється **новизна** запропонованого літературознавчого дослідження, що, безумовно, матиме **практичне значення**: його результати можна використовувати як в аналізі української антивоєнної літератури, так і у творчості названих письменницьких постатей, а також під час вивчення означеної проблеми в середній та вищій школах. Проаналізовані твори української мемуаристики про події Першої світової війни засвідчують її різножанровість, ідейне та естетичне багатство, художню досконалість. Попри всю формотворчу неоднорідність листів, щоденників, спогадів, нотаток, ці жанри мають багато спільного (хоч базуються на особистісному письменницькому досвіді, а отже, є суб'єктивними, та все ж побудовані на реальних подіях, безпосередніх враженнях, а відтак становлять частину об'єктивного конкретно-історичного та національного простору).

Ключові слова: мемуарна література, Перша світова війна, українські автори, антимілітарна проза.

Memoirs occupy a special place in the large body of prose works of Ukrainian authors about the First World War. It manifests itself in various genre forms: epistolary, diary entries, notes, memoirs, etc., which are inextricably linked with other genres of Ukrainian narrative prose not only in the works of many, but also partly in the works of one writer. Therefore, **the purpose** of the article is to clarify the ideological and aesthetic features of the memoir prose of Ukrainian artists of the word about the events of the First World War. Accordingly, the works of Olha Kobylianska ("Letter of a soldier sentenced to death to his wife"), Kostiantyna Malyska (her letters to Maria Hrinchenko), diary notes of Volodymyr Vynnychenko and Stepan Vasylychenko concerning anti-military issues since the military hard times, – "Diary" and "Trench Diary", respectively, of Oleksa Kobets "Notes of a Prisoner" were selected for analysis. Therefore, in order to study such multi-genre works of Ukrainian memoirs, the following **methodological** approaches were chosen: philological, hermeneutic, concrete-historical, and typological. As a result, the artistic characteristics of the memoirs of V. Vynnychenko, K. Malyska, S. Vasylychenko, and Oleksa Kobets were clarified, and it was proved how the epistolary form of the epic presentation is consistent with the form of the story of O. Kobylianska. Actually, this is **the novelty** of the proposed literary research, which will certainly have **practical significance**: its results can be used both in the analysis of Ukrainian anti-war literature and in the work of the said literary figures, as well as during the study of the specified problem in secondary and higher schools. The analyzed works of Ukrainian memoirs about the events of the First World War testify to its diversity, ideological and aesthetic richness, and artistic perfection. Despite all the formative heterogeneity of letters, diaries, memories, notes, these genres have a lot in common (although they are based on personal writing experience, and therefore are subjective, and yet they are built on real events, direct impressions, and therefore form part of objective concrete-historical and national space).

Key words: memoir literature, the First World War, Ukrainian authors, anti-military prose.

Постановка проблеми. Українська анти-мілітарна проза, у центрі якої зображено події Першої світової війни, багата на жанрове розмаїття форм викладу художнього матеріалу. Тут романи, повісті, оповідання, новели, нариси,

а також цілий ряд утворення мемуарного характеру – листування, щоденникові записи і нотатки, спогади очевидців та ін. Нерідко письменники такий «особистісний» матеріал вдало використовували в інших епічних формах, часто він ставав

творчою спонукою для широких прозових полотен. Іноді дослідники не звертають на це увагу, як і на те, що мемуаристика та її природа мають чимало здатностей до утворення різних, нерідко взаємовіддалених жанрових форм. Причому кожна з них несе в собі своєрідну генезу розвитку, утвердження у творчості, зрештою, вкладаються в цілком сформовану ієрархічну систему жанрів, кожен із яких перебуває в русі, динаміці на тривких етапах літературних процесів. Тож аналізуючи сьогодні початок ХХ століття в історії українського національного письменства, надто ж той, що збігається з періодом Першої світової війни, робимо висновок, що і в ті далекі часи, і згодом, художньо переосмисливши події воєнного лихоліття, численні прозаїки (не лише в нашій літературі) вдавалися до використання саме мемуарних жанрів як продуктивних форм епічного викладу антимілітарного матеріалу, урешті як важливого чинника прозового мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На важливу роль мемуаристики у великому корпусі прозових творів українських авторів про Першу світову війну звертають увагу літературознавці Г. Костюк, О. Галич, М. Жулинський, Ю. Ковалів, М. Павлишин, З. Пахолок, А. Бойко Є. Заварзіна, прагнучи відстежити, чим цей жанр збагатив українське письменство. Наукові дослідження спонукають до подальшого осмислення цього аспекту, що й зумовлює актуальність праці.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в з'ясуванні ідейно-естетичних особливостей мемуарної прози українських художників слова про події Першої світової війни. Відповідно до цього обрано для аналізу твори Ольги Кобилянської («Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки»), Костянтини Малицької (її листи до Марії Грінченко), щоденникові нотатки Володимира Винниченка та Степана Васильченка, що торкаються антимілітарних проблем із часів воєнного лихоліття, – «Щоденник» та «Окопний щоденник» відповідно, Олекси Кобця «Записки полоненого».

Виклад основного матеріалу. Використовуючи форму листа, що є виразником мемуарного стилю, Ольга Кобилянська створила новелу «Лист засудженого вояка до своєї жінки». Саме така форма, що, на перший погляд, є доволі доступною і простою, дала можливість письменниці в експресіоністських виявах змалювати не лише трагічні події воєнного часу, а, що найцінніше, розкрити внутрішній світ героя – українця за походженням. Авторка так вибудовує свою оповідь, щоб вона і змістом, і формою нагаду-

вала лист-сповідь засудженого до страти чоловіка, провина якого так і залишається для нього незрозумілою: за що? чому? Адже він не зробив якогось фатального кроку: не втік із поля бою, нікого не зрадив, не вбив. Він, «змучений абсурдом фронтних буднів, заснувши у шанцях тоді, коли підрозділ відступив» [6, с. 331], й облишився сам на лінії фронту. Власне, за це й віддають його до військово-польового трибуналу як такого, що не виконав наказу свого командира відступати. Василь, аж ніяк не вважаючи себе злочинцем, за дві години до страти пише листа своїй дружині Марії, наче сповідається перед нею за «несодіяні гріхи», а одночасно ніби спокутує «тую провину» перед самим Богом. Він став жертвою чужої імперської волі, яка в часи війни кидає на поталу своїх жовнірів. Тим паче, якщо цей вояк – українець, якого судять чужинці (австріяки), що не знають його мови, що навіть не дають ніякого права боронити себе перед беззаконням, а жорстоко кидають його у вир війни як гарматне м'ясо. Зрештою, позбавляють його будь-яких елементарних прохань перед смертю: відібрали грудочку рідної землі, що дав йому батько перед службою в «цісарській армії». У таку мить він думає вже не про себе (доля його визначена кількома годинами перед цим), а про своїх рідних – не бачену досі новонароджену дитину і дружину Марію. Тож передсмертний лист до неї – це крик душі, це нелюдська звідчасність у моральних, соціальних та національних несправедливостях, що надто посилюються в часи воєнного лихоліття.

Як справедливо пише Марко Павлишин, «для Кобилянської війна завжди є зловісною, тож її оповідання про війну сповнені образів її нелюдськості» [7, с. 244]. А використаний письменницею в цьому творі епістолярний жанр, листовна стилізація епічної оповіді, безумовно, позначилися на композиційній «структурі (новели), яка стала довільною, заповненою експресіоністським струменем» [6, с. 331]. Таких прикладів використання епістолярних жанрів в українській літературі про події Першої світової війни є чимало. Згадаймо бодай листування на цю тему О. Маковея, С. Васильченка, Т. Бордуляка, Н. Кобринської, У. Самчука та ін., не кажучи вже про зарубіжних художників слова (Ремарка, Гемінгвея, Арнольда Цвейга, Олдінгтона...), які у власних епістолах та створених романах, повістях, оповіданнях часто зверталися до такого найпростішого й водночас важливого жанру мемуаристики, як лист.

Безпосередня очевидиця тих страшних подій Першої світової війни, українська письменниця та педагог Костянтина Малицька, яка в лютому

1915 року була заарештована та вислана зі Львова до Сибіру, у якому відбула 5 років суворої каторги, а потім 16 вересня 1920 року повернулася на рідні українські терени, так писала у своїх листах до Марії Грінченко: «Війна – це невимовний біль і страждання, це жахіття вбивства і руйнувань не тільки всього живого, а й доволішньої дійсності... І як вижити в цьому безумстві людині!? Як знайти в собі сили жити далі!?» В іншому листі, датованому серпнем 1915 року, Костянтина Малицька оповідає Марії Грінченко про поневір'яння далеко від української землі, про вину царського уряду за участь у «світтовому побоїщі», про стражденний «український нарід, що волею кількох імперій кинутий у горнило страхітливої людоджерської машини» на знищення та поневолення. Як пише Н. Лисенко, «за всіма описаними подіями стоїть незламність волі, вміння в найважчих умовах трудитися для майбутнього батьківщини...». А самі листи Костянтини Малицької «не позбавлені літературно-філософської форми», адже їм властиві художні роздуми, публіцистичність, полемічний тон, коли йдеться не лише про справу українського шкільництва, яким наполегливо займалися впродовж усього життя Малицька та Грінченко, а й про роки стагнації у часи воєнного лихоліття Першої світової [8, с. 66].¹

На переконання дослідників, близькою до листів жанровою формою мемуаристики є щоденники (О. Галич). У період Першої світової війни їх писали як безпосередні її учасники-письменники (приміром, С. Васильченко), так і ті українські художники слова, що не брали прямої участі у воєнних діях (скажімо, В. Винниченко). І в тих, і в інших здебільшого це записи, що мають визначену періодичність у висвітленні певних подій, фактів та явищ, неодмінно забарвлених власною суб'єктивністю у викладі щоденникового матеріалу. Такою періодичністю тут проступають хронологічні рамки Першої світової війни. І в одних, і в інших авторів щоденників (аналізуючи записи тих же С. Васильченка та В. Винниченка) особливо вирізняється їх жанрова специфіка: у них відсутній єдиний сюжет, немає спільного ідейного змісту як єдиноцілісного викладового матеріалу. Натомість увиразнюється суб'єктивоване сприйняття та подача його, відверта фрагментованість. За спостереженням дослідників, «естетичної цілісності цьому жанру надає сам автор, – зауважує О. Галич. – Його роздуми поступово нанизу-

ються на єдиний стержень, надаючи щоденникам певної, досить умовної завершеності» [3, с. 78].

Що це так, можна перекоонатися, звертаючись до «Окопних щоденників» С. Васильченка. Вони охоплюють хронологічні рамки часів Першої світової війни – 1914–1917 роки. Як командир саперної роти в окопах Західного фронту, він занотовує все, що бачив, відчував і пережив у своїх записах. Про умови (об'єктивні) того, що стало власним (суб'єктивним) надбанням у щоденникових записах, С. Васильченко занотовує: «на папері переживати й записувати разом – це річ, виявляється, неможлива. Можна або сидіти та записувати (хоч тоді чи й буде що записувати), хоч переживати – тоді записувати зовсім не в голові» [1, с. 384]. Незважаючи на такі непрості, навіть екстремальні умови («Не доведеться зараз писати, артилерія сідить на окопах» (1915)), автор під час відпочинку, в окопах, у землянці, на позиції хоча й доволі стисло, усе ж фіксує особисте бачення ним складних воєнних ситуацій.

Водночас письменник в «Окопному щоденнику» записує настрої солдат, їхні героїчні вчинки, епізоди боїв, описує військовий побут, указує на нездатність командування (полковників та генералів) керувати полем боїв, оберігати простих вояків від смертельних сутичок із ворогом. Власне, ці щоденникові записи, безпосередньо зафіксовані С. Васильченком в окопних позиціях, слугували згодом для його літературно-художньої творчості («Під святий гомін», «Чорні маки», «Отруйна квітка» та інші прозові твори). Загалом в «Окопному щоденнику» прозаїк проступає не лише як хронограф подій Першої світової війни, а і як її сміливий та об'єктивний критик, як спостережливий споглядальник тієї задушливої атмосфери в російській армії, яка поглинала будь-яку солдатську чи офіцерську ініціативу, сліпо підкоряючи її безглуздому командуванню фронтом. Для царської армії, що втягнула простий люд у воєнне кровопролиття, нотує письменник, звичайна людина нічого не варта, її життя практично обезцінено.

Є на сторінках «Окопного щоденника» С. Васильченка рядки про захоплені російською армією села Галичини. Спостережливий погляд письменника і тут відтворює картини горя, страждань, голоду й збідованості західноукраїнських селян. Війна всюди війна! «Знову діти, – занотовує він, – обідрані, змарнілі бігають коло сіл ватагами, як те вороння. Сахару просять чогось або копійку. І скрізь, де тільки ідемо селом або мимо села, – скрізь вони – змарнілі, обідрані, голодні... Майбутній цвіт Галичини» [1, с. 383]. Фіксує у своїх записах письменник і офіцерство

¹ Покликання на листи Костянтини Малицької за період від 1915 до 1924 років здійснюється з архівних матеріалів, що зберігаються в рукописному відділі ЦНБ імені В.І. Вернадського АН України в Києві, родини Грінченків.

австро-угорське, зіставляючи його із офіцерством російської імперії: перші «всі вистрижені, виголені, навіть надушені, випечені, здається, були вони не в облозі, а десь в гостині», другі – здебільшого «знеохаяні, брудні, часто сп'янілі і позбавлені будь-якого смутку та совісливості». Однак, як спостерігає С. Васильченко, і в одних та й в інших майже всуціль однаковими залишається ставлення до простого учасника війни. Навіть більше, однаковою мірою проявляється в них зневага до українців, що воювали у братовбивчої війні ворожих таборів: зневага за мовною дискримінацією, за іншими національними ознаками. Сам письменник фіксує, як він відчув це зневажливе ставлення з боку російсько-царського командування. Згадаємо, що подібна ситуація описана в прозових творах вже згадуваної Ольги Кобилянської, Наталі Кобринської, Василя Стефаника, Марка Черемшини та інших українських письменників.

«Окопний щоденник» С. Васильченка можна і треба сприймати не тільки як безпосереднього учасника бойових дій на фронтах Першої світової війни, а і як письменника-воїна, творчу, вдумливу художню особистість. При цьому варто звернути увагу на мову викладу його записів: вона багата на образність, експресію, емоційність та психологічне нюансування. Загальний пафос таких записів спонукає до думки та переконання, що війна – це горе, це смерть, це завжди біль і пам'ять. Власне від першого й до останнього рядка щоденника, що писався здебільшого в окопних умовах воєнного лихоліття прозаїком-воїном С. Васильченком, оприявнюється його антимілітарне спрямування і з особливою естетичною силою увиразнюється глибока любов до простої людини, що змушена переносити всі насилля війни. По суті зібраний фактичний матеріал письменником про Першу світову війну є неоціненним скарбом про правду і жахиття минулого в нашій національній історії, вагомим доповненням про художнє зображення подій 1914–1917 років. Водночас «Окопний щоденник» С. Васильченка – це пересторога для майбутнього і нашої землі, і нашого українського народу.

Таке ж ідейно-естетичних значення має і «Щоденник» В. Винниченка, надто ж ті його сторінки, що охоплюють записи про події Першої світової війни (1914–1918 роки). Як справедливо зазначають дослідники, зокрема М. Жулинський, письменник не брав безпосередньої участі у воєнних діях, але у своєму фіксуванні про неї (I-ий і II-ий томи) розкрив яскраво своє ставлення до них, усіяко засуджуючи акт насильства, бездумного і жорстокого кровопролиття. Причому

письменник цілком усвідомлював, що без правдивого розкриття загальної сутності війни, якою, безумовно, була Перша світова, годі з'ясувати неперебутню долю її учасників – людей різних національностей. Порівняно із «Окопним щоденником» С. Васильченка, тут увиразнюються різні емоційно-психологічні стани як автора, так і зображених у щоденникових записах численних людських постатей. Як для першого, так і для другого томів характерна виразна суб'єктивність записів, означених ним переживань та емоційних станів. Та «Щоденники» В. Винниченка є не лише суб'єктивними оповідками, вони сповідальні у своїй загальній суті, оцінні у відтворенні тих чи інших подій, явищ, фактів, почасти з історико-філософськими роздумами самого автора. Таким способом В. Винниченко не просто синтезує свої суб'єктивні враження з об'єктивними обставинами воєнних подій Першої світової, а присутньо поглиблює їх, роблячи більш зусібічними та психологічно переконливими у своїх записах. «Але війну я переносу все тяжче і тяжче, – зауважує він. – Злочинна брехня, обман писак по краплі набираються в душі, і я вже не можу зносити більше ваги цих крапель, – кожна зайва людожерна хвастовитість їх, продажня брехливість, кожне слово в оборону тьми, горя, убожества нашого хвилує мене до того, що мені буквально псується на цілий день настрої» [2, с. 160].

Іншими словами, письменник закликає за всієї суб'єктивності тих, що пишуть про воєнне лихоліття, бути об'єктивно правдивими в його фіксуванні та передачі. Майже в усіх щоденникових записах про Першу світову війну український автор проступає як гуманіст, як художник слова, що всіляко засуджує будь-які вияви людського насилля, безглузлого пролиття народної крові, страхітливе поневолення нації та її винищення. І в першому, і в другому томі своїх «Щоденників», В. Винниченко відверто позиціонує себе як супротивника щонайменшого насилля над людиною, нацією та народом, як мирного захисника їхнього існування: «Там, на тих фронтах, стоять одні проти одних тисячі тисяч людей і остервеніло, люто, за допомогою науки, техніки, темноти, нецтва, забобонів, законів, релігій, брехень, обману, за допомогою сил природи і людини вбивають, калічать, мордують себе...» [2, с. 160–161]. При цьому В. Винниченко зчаста підкреслює антинародний характер війни, що її здебільшого провокує через свої загарбницькі амбіції країна-агресорка. В одному із записів автора «Щоденників» читаємо: «Хочеться голосно на всю душу крикнути

тим, хто є найбільший злочинець за всесвітнє нелюдське лихо: прокляття вам, тупі виродки, що заради свого черева нищите життя живе мільйонів людей... Ні один народ не може хотіти війни, не може! Це такий абсурд, – прагнення народом війни, – про який тільки уряди можуть говорити, не соромлячись, бо урядам ні закони логіки, ні права, ні любови не писано, крім жорстокого, тупого егоїзму...» [2, с. 176].

Водночас у «Щоденниках» В. Винниченка записує, що Перша світова війна спонукала його до перегляду своїх ідейно-політичних поглядів, до видозміни своїх позицій, надто ж у національних питаннях, у стосунках із російською імперією чи й загалом із будь-якою імперією зла. Такі зболені роздуми та переживання він проектує на український народ, який не завжди усвідомлює своє підневільне становище, не може (а чи не хоче) достоту розібратися в складнощах буття «між двох імперій». «Ох, нещасна, ох, темна, безпомічна нація! Коли тебе вже зовсім з коренем вирвуть з історії, розтопчуть дощенту і забудуть, як чужі, так і свої?..» [2, с. 284], – з пристрасстю та звідчасністю занотовує у своїх записах письменник. Дослідники «Щоденників» В. Винниченка (Г. Костюк, М. Жулинський, М. Заварзіна та ін.) цілком справедливо зазначають, що така мінливість настрою його в щоденниковій мемуаристиці згодом посутньо позначилася і на епічних та драматичних творах. Це, без перебільшення, мотивується зміною чи видозміною його суспільних, ідеологічних та політичних поглядів від безпосереднього впливу подій Першої світової війни. Певно, не випадково М. Жулинський підкреслював унікальність його щоденникових записів 1914–1917 років: «Суть „Щоденників” В. Винниченка полягає передусім у тому, що ми матимемо змогу перечитати драматичні і трагічні сторінки національної історії, виписані рукою художника-очевидця. Цінність вражень, роздумів, подій, переживань Володимира Винниченка полягає ще й в тому, що дуже мало є в світовій літературі таких гранично оповідальних, відвертих до морального самознищення щоденників, які належить письменникам» [4, с. 89].

Доречно зауважити, що і листи, і щоденники літературознавці часто протиставляють один одному жанри. Візуально вони й справді різняться, хоча в їхній основі завжди лежать суб'єктивні враження, переживання, оцінки від об'єктивно наявних фактів, подій, процесів. І все ж вони відмінні між собою, ці форми мемуаристики: автор листа переважно звернений до теперішнього часу, автор щоденників – здебільшого до майбутнього

часу. Як ми переконалися з аналізу бодай кількох наведених тут прикладів. Тим часом інші жанри мемуаристики, передовсім нотатки, спогади, навпаки, спрямовані до минулого. На наше переконання, таким є оригінальний твір про Першу світову війну українського літератора з діаспори Олекси Кобця «Записки полоненого». Написаний по суті «по гарячих слідах» воєнного лихоліття і виданий 1931 року (витримав уже п'ять окремих публікацій не лише за кордоном а й в Україні), він через форму нотаток розкриває трагічні сторінки нашого національного буття.

Варто зазначити, що Олекса Кобець вдало художньо структурує свої нотатки, означаючи їх чотирма розділами: «Напередодні», «На війні», «В неволі», «Додому і вдома». Вони у своїй сукупності створюють завершене ідейно-естетичне ціле, у центрі якого історія і доля їхнього автора. Напередодні «світового божевілля», як називає Першу світову війну письменник, він став солдатом царської російської армії, пройшовши всі жахіття її – від муштри до щоденних знущань від офіцерів-самодурів. А вже сам початок Першої світової війни Олекса Кобець застав солдатом шостого фінляндського стрілецького полку: «Однієї душною липневою ночі на подвір'ї нашої казарми пролунали тривожні звуки тривожних сигналів, – згадує мемуарист, – за пів години полк було вишикувано в подвір'ї в повному бойовому стані й негайно виряджено до вокзалу» [5, с. 58]. Дорога до фронту з Гельсінкі пролягала через важкі кровопролитні бої з австро-угорською «армадою».

Як надалі занотовує письменник, саме на цій дорозі, побіля Августова та Мазурських озер, він зазнав перших бойових зіткнень, відчувши подих смерті війни, що невідступно переслідував його впродовж усього її лихоліття. «І перше, ніж упаде це знаряддя руїни і смерті і з несамовитою люття, – нотує свої враження Олекса Кобець, – вихопить із землі стовп мокрої, чорної маси, підкинувши її на десятки метрів угору та залишивши на місці широку й глибоку вибоїну, – кожного разу чекаєш, що звалиться цей ворожий подарунок саме на повітку, рознесе її нестійкі, тремтливі, глиною позліплювані кам'яні стіни й поховає живцем, чи пошматує, як ото шматує чорний, для іншого в природі призначений ґрунт східно-прусських земель» [5, с. 127]. Власне, там, у Пруссії солдат царсько-російської армії Олекса Кобець потрапив у полон, там він сповна спізнав інші вияви воєнного часу, надто ж запам'яталися йому життя полонених солдатів-українців у таборах Естергомі та Фрайштадті, чорнові будні на господарських роботах в угорському селі.

Усюди, куди закидала доля військовополоненого українця, він віднаходив сліди поневірян таких же, як і сам, полонених представників інших народів – сербів, чехів, словенців, словаків, які після своєї загибелі в таборах навіть не залишили по собі «почорнілого уже від часу якогось хрестика». «Прокляття війни!» – з болем у серці вигукує він. Олекса Кобець так нотує свій спогадовий матеріал, що він стає своєрідним документально-художнім полотном – глибоко правдивим, чесним і гуманістичним. Автор цих спогадів вірить, що після закінчення страхіть Першої світової війни неодмінно з'явиться та людина (а чи тисячі людей із різних куточків нашої землі), яка, прочитавши його нотатки про події цього воєнного лихоліття 1914–1918-х, збереже пам'ять про тих, хто загинув і вижив у їх смертельній круговерті. Логічним та оптимістичним, дуже про-світленим постає завершальний розділ «Записок полоненого» – «Додому і вдома», у якому оповідається про тернисту дорогу Олекси Кобця на рідну Україну. Загалом цей мемуарний твір письменника з української діаспори написаний у душі саме спогадового жанру. Тут автор вступає і як оповідач, і як головний персонаж, навколо якого «розкручуються» усі згадані події, увесь фактографічний спектр переживань та роздумів. Тож можна стверджувати, що цей твір несе в собі і документальні, і художні риси, й історичні та суспільно- національні обставини часів воєнного часу. Як відзначають дослідники, у «Записках

полоненого» є наскрізний сюжет і конфлікт, естетично виведені реальні та образні події, факти, коментарі з чіткою авторської оцінкою. Загалом читається цей твір як епічний роман-сповідь, на одному «запертому віддиху» (М. Лоза). А мовне багатство ставить його в один ряд із визначними прозовими явищами українського національного письменства – «Щоденником» О. Довженка та «На білому коні, на вороному» У. Самчука.

Висновки. Отже, проаналізовані нами лише декілька творів української мемуаристики про події Першої світової війни дають усі підстави стверджувати, що вона – різножанрова, ідейно та естетично багата й переконлива, художньо досконала. За всієї формотворчої неоднорідності (лист звернений до теперішнього часу; щоденники – до майбутнього часу; спогади – до минулого часу; нотатки – до ретроспективного погляду на прожиті й пережиті) ці жанри мемуарної української літератури несуть у собі багато й спільного. Вони творяться на основі власного письменницького досвіду і тому є доволі суб'єктивними. Проте головне інше – важливо, що всі утворені форми викладу антимілітарного матеріалу про Першу світову війну побудовані на безпосередніх враженнях, на реальних подіях, а відтак становлять певну частину їх особистісного морально-духовного досвіду, об'єктивний конкретно-історичний та національний простір. Інші жанри української мемуарної літератури про воєнне лихоліття Першої світової війни ще потребують свого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко С. Сценки [Окопний щоденник]. *Васильченко С. Твори в чотирьох томах / За ред. О.І. Білецького*. Київ, 1960. Т. 4. С. 381–412.
2. Винниченко В. Щоденник. Т. 1: 1911–1920 / Редакція, вступна стаття і примітки Григорія Костюка. Едмонтон – Нью-Йорк, 1980. 498 с.
3. Галич О. Жанри мемуарної прози. *Документально-художня проза про Першу світову війну*. Матеріали і тези доповідей конференції (23–26 жовтня 1994). Луцьк, 1994. С. 77–79.
4. Жулинський М. Щоденник Володимира Винниченка. Київ. 1990. № 9–11. С. 88–90.
5. Кобець Олекса. Записки полоненого : пригоди і враження учасника Першої світової війни. 4 вид. Мюнхен, 1959. 415 с.
6. Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX – поч. XXI ст. : У 10 т. Київ, 2013. Т. 2 : У пошуках іманентного сенсу. 512 с.
7. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. Київ, 2008. 356 с.
8. Лисенко Н., Пахолок З. Костянтина Малицька в листах до Марії Грінченко. *Документально-художня проза про Першу світову війну*. Матеріали і тези доповідей конференції (23–26 жовтня 1994). Луцьк, 1994. С. 65–67.